

KÓSZEGHY Péter

Temetetlen holtak

Temetetlen holtak mindig voltak, és mindig lesznek. Természetesen nem a háborúk, tömeghalálok temetetlenjeiről akarok beszélni, ezek másfajta borzalmak, hanem az egyéni tragédiákról. Bocsássuk azt is előre: a temetetlen valójában szinonímája az először valamiért végtisztességre méltatlannak nyilvánítottak, majd később újratemetettnek. Valahol, valahogy természetesen tárolni kell a több hónapos vagy több éves hullát, ideiglenesen elföldelni, leönteni kátránnyal stb. De a temetés más: az maga a végtisztesség.

Archaiskus társadalmakban nincs ennél fontosabb, szentebb. Egy cigány temetés példájával élnek, idézve egy pap, egyben szociológus mondatait: „Egy szép élettől vettünk búcsút. Aztán a temetés után kiderült, hogy otthagya a családját, egyedül tengette életét, alig volt valamije, és gyermekei sem foglalkoztak vele. Akkor hát mire a szép életrajz, a díszes koporsó, ha nem volt jó a kapcsolatuk? Mindegy, milyen ember volt életében, *de halálában a lehető legjobbat kell kapnia*, s tisztességes temetésben kell részesülnie. Családja ennek tett eleget. A zenészek, a koszorúk, a könnyek, a jajgatás, mind neki és érte szólt. Mert megadják halottaiknak a tiszteletet. A romák között egy család gyásza az egész közösség gyászává válik.”¹

Az irodalomban a téma talán legismertebb feldolgozása – középiskolás tananyag – Szophoklész *Antigonéja*. Többnyire a mintegy két és félezer éve íródott dráma alapképlete ismétlődik máig. A diktátor/a diktatúra megtiltja valaki eltemetését, de általában – nem mindig – van valaki, vannak valakik, akik az erkölcsi parancsot előbbre tartják az evilági hatalom döntésénél. Legalábbis akkor, amikor már lehet. Általában évek vagy évtizedek múlva.

Mint Lermontov mondja szerelméről (1831):

*Mégsem lehet felejtenem:
Elhagyott templom – templomom,
Ledöntött bálvány – istenem!*²

*

Magyarországon a 15. század egyik legnagyobb humanista költője, Janus Pannonius a legkorábbi, ismert temetetlen holtak egyike. Mint köztudott, Vitéz Jánossal együtt összesküvést szőtt Mátyás király ellen, ezért menekülnie kellett, s ezenközben, Horvátországban, Medvevárbán érte a halál. A király nem tudta, hol bújkál, hiszen Janus halála előtt pár nappal, 1472. március 25-én, még körözőlevelet írt Ernő választófejedelemhez és Albert szász herceghez. Mátyás haragjától tartva az egyháziak nem merték megadni neki a végtisztességet, tetemét a Medvevár közelében fekvő remetei kolostor egyik sírkamrájába zárták, itt hevert több mint négy évig. Később titokban Pécsre szállították, s a bazilika alagsorában rejtették el. Mátyás király előtt 1476 körül fedték fel a titkot, erről Bonfini így tudósít: „Mivel a király haragja miatt mintegy közellenségnek tartották, és senki sem merte neki a szokásos végtisztességet megadni, testét a papok titkon bevitték egy pécsi kápolnába, és sokáig egy szurkos ládában tartották. Hosszú idő múlva, midőn Mátyás történetesen meglátogatta a várost és a bazilikát, a papi kollégium

¹ KOCSIS Csaba, *Cigány temetések Nagyrábén, régen és ma*, <http://www.varad.ro/cigany-temetesek-nagyraben-regen-es-ma/> (2016. 12. 11).

² LERMONTOV, Mihail Jurjevics, *Nem szeretlek: a szenvedély...*, WEÖRES Sándor ford. = L. M. J., *Válogatott költemények*, szerk. KARDOS László, TÖRÖK Endre, Bp., Európa, 1957, <http://mek.oszk.hu/07500/07512/07512.htm#62> (2016. 12. 11.).

megkérte őt, hogy engedje meg végre méltó temetéssel megtisztelni János poéta testét, melyet haragjától való féltükben régóta őrizgetnek temetetlenül. A király elbúsult a nagy férfiú sorsán, alaptalan vélekedésük és félelmük miatt megdorgálta őket, és aztán pompás gyászszertartást rendezett neki, hogy a jeles költőt ne fossza meg a temetés tisztességétől. Ez a vég jutott tehát a pannóniai dalnoknak. Mindez a megváltás ezer fölötti négyszázhetvenkettedik esztendejében történt.”³ A király a *költő*nek megbocsátott. Gyanítani lehet – mint Petrovich Ede felveti –, hogy a leírásokból ismert síremlék és a tetemet őrző sír más-más helyen volt. Mint írja: „...püspököket a középkorban rendszerint a székesegyház szentélyében, az oltár előtt, illetve annak tengelyében vágott sírokban temettek el. Pécsen ez nem volt lehetséges, mert a szentély alatt altemplom húzódik. Elképzelhető tehát, hogy Janus is az altemplomba került.”⁴ Aztán a közismert fordulat: Kárpáti Gábor régész a pécsi székesegyházban feltárt egy sírt,⁵ amelyben a szakemberek Januséra ismertek. Úgyhogy Janus Pannoniust 2008. október 21-én *harmadszor* is eltemették. Vigyáznunk kell azonban az értékítélettel: nem a diktatúra tapodta meg a költészetet, két politikai szereplő közül a gyengébb, az ügyetlenebb jutott a temetetlen holt sorsára. Kalapis Zoltán, *Janus Pannonius végnapjai* címmel írta meg, regényes formában, a történetet.⁶

A 16. századból e témában talán legismertebb Fráter György esete. A bíboros kényes egyensúlyt teremtett a Habsburgok és a török között, ezt a Habsburg-katonaság vezetője, Castaldo tábornok nem nézte jó szemmel. Jelentései meggyőzték Habsburg Ferdinándot, hogy Fráter György kettős játékot űz. A király jóváhagyta Castaldo javaslatát, a klerikus meggyilkolását. Ezt 1551. december 17-én hajtotta végre a tábornok megbízásából titkára, Marco Aurelio Ferrari, Martinuzzi alvinci kastélyban. Marczali Henrik szerint: „Amint a barát reggeli imáját végezte, Castaldo titkára, Ferrari jelenté, hogy fontos közlendői vannak. György egy levelet írt alá, midőn Ferrari törrel támadta meg, azután beront a többi tiszttal, Pallavicini és Sforza vezérlete alatt. Két puskalövés és 65 seb vetett véget a nagy államférfiú életének. A kortársak megjegyezték, hogy e gonosztett minden részese gonosz véget ért.”⁷ Fráter György 70 napig feküdt temetetlenül, testét csak 1552 februárjában helyezték el a gyulafehérvári templomban, ahol máig nyugszik.

A bíboros meggyilkolására válaszképpen I. Szulejmán 1552-ben bosszúhadjáratot indított Magyarország ellen, ennek során esett el Temesvár, Szolnok és Drégely vára. III. Gyula pápa egyházi átokkal sújtotta a merényletben részt vevőket, kiközösítette Ferdinándot. Erre válaszul Ferdinánd – akinek a kiközösítés a trónját fenyegette – egy Fráter Györgyöt vádoló, 87 pontból álló iratot küldött a pápának. A hivatalos vizsgálat lezárultával III. Gyula pápa 1555. február 14-én kiadott brévéjével feloldotta az I. Ferdinándra, tanácsadóira és a gyilkosság végrehajtóira vonatkozó kiközösítést, mint fogalmazott: „a döntést az isteni igazságszolgáltatásra bízta”. Nyilvánvaló volt, hogy az erkölcsi kérdéseket felülírta az európai nagyhatalomtól, a Habsburgoktól való félelem.⁸ A gyilkosság végrehajtóira lesújtott a sors, ha tetszik, az isteni

³ BONFINI, Antonio, *A magyar történelem tizedei*, ford. KULCSÁR Péter, Bp., Balassi, 1995, Harmadik könyv, 111–113. mondat, <http://www.balassikiado.hu/BB/netre/html/bonfini.html> (2016. 12. 12.).

⁴ PETROVICH Ede, Az egyetem-alapító Vilmos pécsi püspök és Janus Pannonius sírhelye, *Baranya Megyei Levéltár Évkönyve*, 1968, 161–176. (Idézi KÁRPÁTI Gábor.)

⁵ Részletes leírása: KÁRPÁTI Gábor, *Hova temették Janus Pannoniust? Fél évezredes rejtély*, Pécsi Szemle, 1(1998)/1–2, 21–27.

⁶ <http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/97/kalapis1.html> (2016. 12. 12.).

⁷ Vö.: <http://mek.oszk.hu/01200/01267/html/07kotet/07r03f15.htm> (2016. 12. 12.)

⁸ Érdekes és értékes, bár természetesen a pápa bírálatát megkerülő írás a tárgyról: SZUROMI Szabolcs Anzelm O. Praem., *A püspök erőszakos halála kánonjogi szempontból – megjegyzések Fráter György halálához*, Iustum Aequum Salutare, VI(2010)/1, 119–124, <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20101sz/08.pdf> (2016. 12. 12.).

igazságszolgáltatás. Pallavicini egy csatában elvesztette jobb karját, és török fogságba esett; a baráttól zsákmányolt vagyont elvesztette, hiszen csak ezzel tudta kiváltani magát. Marco Antonio Ferrarit a parancsnoka felakasztatta. Compeggio ugyancsak jobb karját vesztette, majd egy vadászaton lelte halálát. Lopezt francia katonák ölték meg. Ferdinánd sem Szulejmán bosszúhadjáratát nem tudta megakadályozni, sem Erdélyt nem tudta megtartani. Mindezekről regényes formában Jókai Mór írt igen fordulatos-romantikus beszámolót.

Hasonló a képlet, mint Janus esetében: a hatalom – vagy a hatalom feltételezett szándéka – a végtisztesség megtagadásával gyalazza vélt vagy valós ellenlábását. Nem kis különbség azonban, hogy Janus betegségben hunyt el, Fráter Györgyöt pedig brutálisan meggyilkolták.

A 17. század kezdetén nem kellett királynak lenni: egy kiskirály, mint Ecsedi Báthory István, Szatmár, Szabolcs vármegye főispánja és országbíró is hasonlóan viselkedhetett. Nadasdy Ferencné Báthory Erzsébet bátyja – anyjuk révén Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király unokaöccse – igen művelt embernek számított. Udvara az ország szellemi központja volt, maga is írt zsolttárparafrázisokat, meditációkat, értekezést a szentháromságról stb. Egyik támogatója Károlyi Gáspár Biblia-kiadásának.

A nagyúr és az 1600-ban már özvegy Szokoly Miklósné Telegdi Kata⁹ közötti rossz viszonynak alapvetően egyetlen oka volt: az országbíró bigott reformátussága és Kata asszony katolikussága. Egy 1602 februárjában írt memoriale szól erről, amelyből kiderül: Báthory – s nyilvánvalóan ő, míg Nyáry Pál és Várdai Kata itt csupán mellékszereplők – *nem engedi Telegdi Kata holttestét eltemettetni*, a gaz pápistának a végtisztességet megadatni.

Alapvetően másról van itt szó, mint a korábbi példákban. Telegdi Katának nem volt sem hatalma, sem hatalmi törekvése, ő alázatos leveleket írt a nagyúrnak, Báthorynak. A vallási intolerancia a politikai, hatalmi bosszú eszközeit alkalmazza.

A 17 században, az ún. Wesselényi-összeesküvésben¹⁰ kivégzett Zrínyi Péter horvát bán és Frangepán Ferenc főurak is bonyolultan találták meg végső nyughelyüket. Lipót által jóváhagyott ítéletük embertelen kínzásokat, többek közt kézcsonkítást is tartalmazott.¹¹

A két főúr több mint egy évig raboskodott Bécsújhelyen (Wiener Neustadt). Elítélésük, majd kivégzésük a magyar rendi alkotmány megsértése volt, magyar főrend felett csakis magyar nemesi bíróság ítélezhetett volna.¹² A kivégzés is Bécsújhelyen történt,¹³ a lefejezett testeket egy ideig közszemlére tették, majd a végtisztesség megadása nélkül a bécsújhelyi dóm, a Szent Mihály-templom fala mellett földelték el. A dóm falán lévő kőtáblán a következő felirat olvasható:

*Hoc in tumulo jacent Comes Petrus Zrinius Banus Croatiae et Marchio Franciscus Frangepan, ultimus familiae. Qui quia caecus caecum duxit, ambo in hanc foveam ceciderunt.*¹⁴

⁹ Többek szerint az első magyar költőnő. Erről részletesebben: JANKOVICS József, KÖSZEGHY Péter, *Kisvárdai viszonyok. Telegdi Kata verses levele = MONOKgraphia. Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára*, szerk. NYERGES Judit, VERÓK, Attila, ZVARA Edina, Bp., Kossuth, 2016, 305–336.

¹⁰ Levéltári forrásokban és a horvát szakirodalomban is: „Zrínyi–Frangepán összeesküvés”. Történetileg inkább ez utóbbi a helyes.

¹¹ Sajátos módon, a nem éppen emberségéről ismert Lobkowitz intézkedett, hogy a kézcsonkítás elmaradjon.

¹² SZEKFŰ Gyula, *A bécsi abszolutizmus útján. A politikai fejlődés a Wesselényi-összeesküvésig* = HÓMAN Bálint, SZEKFŰ Gyula, *Magyar Történet*, Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1928, <http://mek.niif.hu/07100/07139/html/0002/0005/0003/0001-1d6.html> (2016. 12. 12.).

¹³ Részletesen: ACSÁDY Ignác, *Magyarország története I. Lipót és I. József korában (1657–1711) = A magyar nemzet története*, I–X, szerk. SZILÁGYI Sándor, Bp., Athenaeum, 1895–1897, VII, <http://mek.oszk.hu/00800/00893/html/doc/c400418.htm#v9> (2016. 12. 12.).

¹⁴ A császárhú szöveg Máté evangéliumára utal (Mt, 15,14): „[H]a vak vezet világtalant, mind a kettő gödörbe esik.”

Majd két palloson fekvő halálfej, s alatta az intő versike:

Discite mortales et casu discite nostro:

Observare fidem regibus atque deo.

Anno dei MDCLXXI.

Die XXX. Aprilis hora IX.

*Ambitionis meta est tumba.*¹⁵

Szentjóni Szabó László 1792 körül költeményben dolgozta fel a témát, felhasználva Zrínyi Péter levelét, amelyet 1670. szeptember 5-én írt Lipót császárhoz.

1883-ban a csontokat a városi temető halottasházában egy szekrényben őrizték, 1884-ben Latkóczy Mihály (középiskolai tanár, író, szerkesztő) gondoskodott Bécsújhelyen Zrínyi Péter és Frangepán Ferenc „hamvainak szerény, de tisztességes eltakarításáról”¹⁶ – írja Szinnyei, hogy ez pontosan mit jelent, nem tudom. 1885-ben Horvátországban bizottság jött létre a hamvak Horvátországba szállítására. Az akkori bécsújhelyi polgármester, Böck nemcsak az elszállítást tagadta meg, de elrendelte a csontok alapos összekeverését, hogy a holtakat ne lehessen megkülönböztetni. Lazovszki Emil gróf, a horvát kormány megbízottja megjelent a temetőben, és személyesen győződött meg róla, hogy a csontok, ha elegyesen is, még megvannak. Erről értesítette a bizottságot, amely ezután Bécsújhely város elöljáróságához fordult, kérvényezve a saját költségén való új sírba temetést, addig is, amíg az engedélyt megkapják a Horvátországba való szállításhoz. Az elöljáróság ehhez hozzájárult, így 1885. július 20-án megtörtént az ünnepélyes exhumálás és az újratemetés. A maradványokat átrakták egy díszes érckoporsóba. Az ünnepélyre a bizottság vezetése mellett számos horvát vendég érkezett, akikhez zágrábi, budapesti és bécsi küldöttek is csatlakoztak.¹⁷ A sír a bécsújhelyi temetőben ma is látható. *De csak a sír.* A tetemek maradványait 1919. április 30-án, Zágrábban, százezres tömeg előtt temették újra (immár minimum negyedszer) végső nyughelyükre, a zágrábi dómba. Emléktáblájuk nemzeti zarándokhely. A leggyakrabban használt 5 kunás horvát bankjegyek előoldalán Zrínyi Péter és Frangepán Ferenc portréja látható. A horvát nemzetudatot meghatározó Zrínyi- és Frangepán-kultusz kialakulásában alapvető szerepe volt Eugen Kumičić 1892–1893-ban megjelent, *Urota Zrinjsko-Frankopanska* (A Zrínyi–Frangepán-összeesküvés) című regényének.¹⁸

Kivégzésük háromszázadik évfordulóján Zágráb érseke celebrált demonstratív szertartást, amely – mint Lökös István írja – a független Horvátországért folyó akkori küzdelem egyik manifesztációja volt, Zágrábban 1945 óta itt énekeltek először nyilvánosan a hatalom által tiltott horvát himnuszt.¹⁹

¹⁵ Fényképe:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/13/Wiener_Neustadt_%28B%C3%A9cs%C3%BAjhely%29_d%C3%B3m_2.JPG (2016. 12. 12.).

¹⁶ SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, I–XIV, Bp., Hornyánszky. 1891–1914. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/1/113637.htm> (2016. 12. 12.).

¹⁷ Egy 1907-es újságcikk alapján: <http://www.huszadikszazad.hu/1907-julius/bulvar/zrinyi-es-frangepan-hamvainak-ujra-eltemetese#>(2016. 12. 12.).

¹⁸ Jó ismertetése: LÖKÖS István, „A Zrínyi–Frangepán összeesküvés”. *Jegyzetek Eugen Kumičić regényének margójára*, Tiszatáj, 56(2002)/10, 68–76.

¹⁹ I. m., 68.

A per harmadik, legmagasabb rangú vádlottja, III. Nádasdy Ferenc még rosszabbul járt: lefejezése után elhantolni sem engedték, az ő teteme is nyilvános közszemlére tétetett. Ma Lékán, a családi sírboltban nyugszik, feleségével, Esterházy Anna Júliával közös szarkofágban.

Egy rosszfiú menekült csak meg: I. Rákóczi Ferenc. Ő 1666 márciusában vette feleségül Zrínyi Ilonát, Zrínyi Péter legidősebb leányát, így a rokonság is a szervezkedőkhöz kötötte. Ám Rákóczi elérhetetlen volt, édesanyja, Báthory Zsófia pedig elképesztő összeg (200 000 arany) fejében megegyezett az udvarral. Fiát – úgymond, a katolicizmus támogatásával szerzett érdemeire való tekintettel – felmentették (1670. június 20.).

Jegyezzük meg: ezek az urak végtelenül naivak voltak, egymást jelentgették fel, s bíztak Bécs adott szavában. Ezek végzetes hibák. A jelenség az eddig tárgyalattól alapján különbözik: ez igazi koncepciós per, ahol egyrészt az árulók, besúgók (Hídvéghy Mihály, Lessenyei Nagy Ferenc, Szenthe Bálint stb.) jutalmaztattak (a katolikus egyházba belépés ekkor hasonló volt az ötvenes évekbeli pártba lépéshez), másrészt az európai közvélemény tájékoztatása/félrevezetése céljából a Habsburg-propaganda professzionális munkát végzett: 12 metszettel illusztrált propaganda-nyomtatvány jelentetett meg, a németen kívül latin, flamand, olasz, spanyol és francia nyelven.

Magyarországon Johann von Sporck tábornok vezetésével megkezdődött a lefogottak birtokainak megszállása, a résztvevők felkutatása. Az utóbbi céljából 1670 augusztusában Johann Rottallal az élén állandó bizottságot állítottak fel Lőcsén. A besúgóhálózat remekül működött, novemberre már be is fejezhette munkáját.²⁰ 1671. január 3-án Pozsonyban is felállt egy másik *iudicium delegatum* Johan Rottal elnökletével. Úgyesen igyekeztek megőrizni az alkotmányosság látszatát, ezért magyar közjogi méltóságok is helyet foglaltak benne. Összesen mintegy 300 birtokos vagyont kobozták el a perek során, és a nádor 1673-as halálát követően Magyarországot kormányzósággá tették a Német Lovagrend nagymesterének, Ampringen János Gáspárnak a vezetésével.

Majd jött Esterházy Pál, Nádasdy sógora – de ez már egy másik történet.

A 18 század végének, legalábbis értelmiségi körökben, nagy port felvert esete volt a magyar jakobinusok pere. Bécsben húsz összeesküvőt tartóztattak le, köztük Martinovicsot. Összesen negyvenkét személyt fogtak el, ketten öngyilkosok lettek. 1795 májusának végén 18 vádlottat ítélték halálra, a király 11-nek megkegyelmezett. 18-an kerültek Kufstein, Spielberg és Munkács börtönébe, köztük Kazinczy, Versegly, Szentjóni Szabó. Május 20-án a Kaszálóréten végezték ki gróf Sigray Jakabot, Szentmarjai Ferencet, Lazkovics Jánost és Hajnóczy Ferencet, végül Martonovitsot, akinek végig kellett néznie társai lefejezését. Június 3-án ugyanitt Szolártsik Sándort és Őz Pált. A reggel fél hét körül kezdődött kivégzésekre többszáz ember gyűlt össze. A látványosság mintegy háromnegyed óráig tartott. A holttesteket koporsókba rakták, és titokban temették el. Hogy hová, azt nem lehetett tudni, egészen 1914-ig. Levéltári források alapján ekkor sikerült rátalálni földi maradványaikra, az egykori budai új katonai temető szélén, a Szilágyi Erzsébet fasor és a Kútvölgyi út szétágazásánál. A négy igazgató közös sírban feküdt, Martinovics külön sírban. Külön hantolták el a két későbbi kivégzettet, Őz Pált és Szolártsik Sándort is. A sírok feltárása után a holtak csontjait ugyanazon a helyen újratemették, majd 1960-ban a Kerepesi úti temetőbe vitték, ahol mind a heten egy díszsírban nyugsznak.²¹

²⁰ Vö. TARJÁN M. Tamás, *1671. április 30. | Kivégzik a Wesselényi-féle összeesküvés vezetőit*, http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1671_aprilis_30_kivegzik_a_wesselenyi_fele_osszeeskuves_vezetoit/ (2016. 12. 12.).

²¹ <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=9843> (2016. 12. 12.).

Ez újabb típusa a temetetlen/újratemetett holtaknak: míg eddig láttuk a vélt/valós hatalomra törés esetén büntetését, a politikai ellenfél likvidálását, a vallási intolerancia megnyilvánulását, a koncepciók pert és következményeit, ez az első eset, hogy *alapvetően világnézeti* (nem egyszerűen vallási) okokból történjék a végtisztességtől megfosztás. A reformer értelmiségiek a polgárosodást tüzték szízlajukra, tehát a feudalizmussal elvileg, ideológiailag szembenálló, azt lebontani akaró eszmét. Magyarországot független köztársasággá akarták alakítani, vezető szerepet szánva a köznemességnek. Ez már nagyon más, ez már nem csak hatalmi, hanem ideológiai harc.

A 19. század legfontosabb újratemetései a szabadságharcot követő megtorláshoz kötődnek, erről nem beszélek, hiszen előadásában Hermann Róbert éppen ezt fogja részletezni.

*

A 20. század bővelkedik leginkább a temetetlen holtakban. Ez már nagyüzem: az ötvenes években mintegy 1 200 000 ember tartozott a politikai rendőrség megfigyeltjei közé, 1956 után is kb. 200 000 ember. Együtt van itt minden: a hatalmi harc, a koncepciók perek (Rajk-per), az ideológiai szembenállás. 1945 februárjától 1950 áprilisáig a népbünyészségek 90 551 személy ellen indítottak eljárást, 26 997 főt ítélték el, 447 halálos ítéletet hoztak, ezeknek azonban mintegy a felét nem hajtottak végre. A negyvenes évek végén (1945. 02. 05.²² és 1949. 12. 28. között) a köztörvényeseket nem számolva 228 embert végeztek ki, 206 háborús bűnöst (vagy annak mondottat), és 22 politikai elítéltet (1. oszlop). Az ÁVH megalakulása (1949. 12. 29.) és megszűnése (1953. 07. 22.) közötti időszakban, hála e szervezet hatékony működésének, az arány megfordul: 69 embert végeztek ki háborús bűnökért és 189-et politikai okból, tehát majdnem kilencszer annyit, mint 1945 és 1950 között (2. oszlop).²³ Az ÁVH megszűnése utántól 1956. 10. 22-ig a politikai okból kivégzettek száma feltűnően csökken: 47 fő (3. oszlop).²⁴

²² Az Ideglenes Nemzeti Kormány 1945. 01. 25-én a népbíróságok felállításáról hozott rendelete alapján.

²³ Az adatokat módosíthatja a nem tisztázott okokból kivégzettek száma (1945–1949: 50, 1949–1953: 59), ezek között háborús bűnösök, politikai elítéltek és köztörvényesek egyaránt lehettek. A vázolt tendencián azonban nem változtat.

²⁴ Adataim forrása: SUSA Éva–MOLNOS Mária, *Jeltelen eltemetések (1945–1946) kutatása = Az átmenet évkönyve*, 2003, szerk. GYARMATI György, Bp., Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2004 (Trezor, 3). 245–246.

Majd 1956 és 1962 között messze a legmagasabb, 320–450 fő (4. oszlop), ezek becslések,²⁵ de tetemmel dokumentáltan is 221 fő, *több, mint a Rákosi-korszakban, s több, mint bármikor a magyar történelemben.*²⁶

A totális diktatúra időszakában (1950–1953) kezdődtek a fedőneveken való temetések, a halotti anyakönyvezés elmaradása, az eltemetési hely titkolása. Az ötvenes években politikai okokból kivégzettek jeltelen sírba kerültek, koporsó nélkül, kátránypapírba csavarva, általában dróttal összekötözve. A halál oka a hivatalos anyakönyvi kivonatokban majdnem mindig tbc, később valamiért már inkább a szívbetegség. A jeltelen sírokba dobált áldozatok parcellája 1989-ig nem volt látogatható, sajátos, hogy a brutális Rákosi-korszakra ez kevésbé igaz, mint a lovasrendőrös kádári konszolidációra. A kivégzettek tetemén kívül kórházi hulladékok, abortumok, ismeretlen halottak – főleg csecsemők – kerültek az úgynevezett sírokba. A halotti anyakönyvi kivonatok rendszeresen meghamisították, így lett pl. Nagy Imre miniszterelnökből Borbíró Piroska. A Habsburgok és egyéb történelmi előzmények egyszerűen nem is hasonlíthatók a kommunista diktatúra hatékonyságához, sokszor az áldozatok azonosítása sem lehetséges.

Hangsúlyozom: leegyszerűsíték, mint idáig is, ez a rövid áttekintés nem lehet mélyre hatoló elemzése sem a 15–19 századi eseményeknek, sem a 20 századiaknak. De a mégoly felületes áttekintés során is fel kell, hogy tűnjön: míg a 19. század végéig/20. század elejéig tartó újratemetések egyfajta – helyes vagy helytelen – konszenzussal, nemzeti panteonba iratkozással zárultak, a 20. századi történéseknél ez nincs így.

Jobban látjuk, másképpen fogalmazva, egyfajta nemzeti konszenzus alapján egyszerűbbnek látjuk a múltat, mint a közelmúltat. Ami, persze, érthető. A kiváló humanista költő, avagy a Habsburg-ellenes hősök ott vannak a nemzet nagyjai között. De hogyan vannak ott az ötvenes évek koncepciók pereiben kivégzettek és az 56-ban halálra ítélték? Ez a két áldozatsoport nem simul egymásba: amikor 1989. június 16-án Nagy Imre (és Maléter Pál, Gimes Miklós, Losonczy Géza, Szilágyi József) harmadik újratemetésének ceremóniája zajlott, szimbolikusan a Hősök terén koporsókat állítottak fel. Tudjuk: az 1958. június 16-án hajnalban a kivégzetteket először az Országos Börtön sétálóudvarán földelték el, a földhányást lommal fedve. Másnap az újságok tudatták a kivégzések tényét, azt azonban a beavatottakon kívül senki nem tudta, mi történt a holttestekkel. Két és fél évvel később, 1961. február 24-én a koporsókat kiásták, kátránypapírba drótozták és a szomszédos Új Köztemetőben temették újra, abba a bizonyos 301-es parcellába, jeltelen sírokba. És jött 1989, a harmadik újratemetés.

Ám a szimbolikus koporsók közül 1989-ben egy sem volt, amely az ötvenes évek áldozatainak állítatott volna. Anno írtam erről egy cikket az akkori *Magyar Nemzet*-be. Majd kértem: ne közöljék. Én marha, hittem egy új, nemzeti konszenzusban, nem akartam ezt megzavarni. Tévedtem. Antall József, nálam sokkal okosabban, így fogalmazott: „Azonban ne legyenek illúziói senkinek, hogy 1956. október 23., a forradalom kirobbanásának napja – ha nem végződik a szovjet tankok november 4-jei megindulásával, s a harc nem bukik el – a hetek és hónapok múlásával nem hozta volna elő az ellentéteket. Ne mondjuk magunknak, mert nem igazat állítunk, ha így teszünk – mintha 1956-ban mindenki egyetértett volna a következő hetekben és hónapokban!”²⁷

²⁵ RAINER M. János szerint: „Az 1956-os ügyekben bírói ítélet alapján kivégzettek végső száma igen óvatos becsléssel 320-360 főre tehető.” GOSZTONYI Péter 453 kivégzetről tud. Lásd <http://beszelo.c3.hu/cikkek/adatok-az-1956-os-forradalmat-koveto-megtorlashoz> (2016. 12. 12.).

²⁶ „1849 után az osztrák hatóságok kb. 120 főt végeztek ki, 1919 után ugyanez a szám száz körül volt.” RAINER, *i.m.*

²⁷ Idézi: GYÖRGY Péter, *A forradalom emlékezetének megalapítása*, <http://beszelo.c3.hu/print/11891> (2016. 12. 12.).

Röviden: az ötvenes évek áldozatainak ha nem is a hóhérai voltak egyes 56-os hősök, de legalábbis más-más oldalon álltak. Nagy Imre moszkovitaságát nehéz lenne tagadni, Maléter október 23-24-én még lövetett a felkelőkre.

A szocialistának nevezett korszak temetetlen halottainak története nagy mértékben a Rákoskeresztúri Újköztető 298., 300. és 301. parcellájának története. Ezek a temető északkeleti végében lévő, szomszédos parcellák. Az elnevezés – Rákoskeresztúri Új Köztető – anomáliái mintha rossz viccként utalnának a három parcella ellentmondásosságára. A sírkert nem Rákoskeresztúron, hanem Kőbányán található, nem új, hanem régiebb pl. a Farkasréti vagy az Óbudai temetőnél, 1886-ban nyitották meg. Az ország legnagyobb területű, mintegy 207 hektáros temetője.

A 298-as parcellába először 1944-ben temettek, a sírhelyet megfizetni nem tudó szegényeket, mai napig ezek a temetkezések foglalják le a parcella nagyobb részét. 1945 után a börtönben elhunytakat és a kivégzetteket, természetesen tökéletesen függetlenül attól, hogy az illető háborús tömeggyilkos volt-e, vagy a koncepciós kivégzések nem kommunista, ártatlan vagy éppen kommunista áldozata. 1952-ig azonban a szegénytemetés is folytatódott. Kivégzett kommunistákat 1949-ben és 1950-ben temettek ide, őket még az ötvenes években rehabilitálták és exhumálták, majd a Farkasréti temetőben kaptak új sírhelyet. Helyükre – meglehetősen cinikusan – 1956 végén és 1957-ben a kivégzett szabadságharcosok tetemét dobták.

Vannak itt ártatlanok és bűnösök, de a bűnösök sem egyformán bűnösök és az ártatlanok sem egyformán ártatlanok.

A 301-es parcella sem kizárólag az ötvenhatos áldozatok temetkezőhelye. Miután 1952-ben a 298-as megtelt, a 301-esbe temették a Budapesten kivégzetteket és az itteni börtönökben, valamint a kistarcsai internálótáborban meghaltakat egyaránt. Többségében politikai perek áldozatait, de esetenként köztörvényeseket. Más kérdés, hogy a politikai ítélet sokszor köztörvényes álcába csomagoltatott. Továbbá Kádárék 1959-1960-ban számos volt csendőrt is kivégeztettek, közülük mintegy harmincan szintén itt vannak eltemetve.

A legnagyobb számban azonban kétségtelenül az 1956-ot követő megtorlás áldozatai nyugszanak a 301-es parcellában, de az első tizenkét sorban még az 1956 előtt elhunytak. Többségük nem is újra-, hanem a régi nyughelyére visszatemetett, csak immár nem kátránypapírba, hanem koporsóba, megkapva a végtisztességet. Az exhumálásokra elsősorban a rákosista és kádárista rendszer által nevéktől, személyazonosságuktól megfosztottak azonosítása miatt volt szükség.

A 300-as parcellába a rendszerváltás előtt soha nem temetkeztek. A Hősök terén felravatalozottak közül négyen kaptak itt díszsírhelyet/újratemetést: Gimes Miklós, Losonczy Géza, Maléter Pál és Szilágyi József. Nagy Imrét hozzátartozói kérésére eredeti – egyébként köztörvényesekétől körülvett – nyughelyére temették vissza. Később a temetések folytatódtak: más parcellákból és más temetőkből is temettek itt újra, sőt elsődleges temetések is történtek (Hegedűs B. Andrásé, Király Béláé, Dudás Józsefé és Szabó Józsefé).²⁸

Az pedig egy szomorú vicclapba illik, ahogy kitört az emlékezetpolitikai harc. Mindkét oldal szeretett volna tiszta képletet. A liberálisok egy része kizárólag hős 56-osokat akart látni a 301-es parcellába földeltekben, és gaz fasisztákat a 298-asba elhantoltakban. A jobb és szélsőjobb a 298-ast vette védőszárnyai alá, székelykaput állítatott („Vándor, ki erre jársz, csak magyar lélekkel léphetsz át e kapun!”); a főpolgármester (Demszky Gábor) és a belügyminiszter (Boross Péter) feszült egymásnak.

²⁸ Adataim főleg innét: <http://nori.gov.hu/nemzeti-emlekhelyek/Budapest/rakoskereszturi-ujkoztemeto-298-300-es-301-parcella/> (2016. 12. 12.).

Vallom: vértanú és háborús bűnös mást jelent. Eszem ágában sincs ezt összemosni. De bonyolultnak látom Csapody Tamás igazát, aki felháborítónak tartja, hogy a bori keretlegény, Tálás András, talán Radnóti Miklós egyik gyilkosa,²⁹ a nemzeti panteonban, a 298-as parcellában nyugodjék. Mi légyen véle? Nem ő akarta, hogy ide temessék. A parcellákat az utókor – mi – neveztük ki panteonná.

Tudomásul kell vennünk, hogy 20. század végtisztességet nem kapott halottai között vannak horthysta csendőrök, Szálasi keretlegényei, hungaristák, bűnös és nem bűnös politikusok, kommunista és döntő többségében nem kommunista áldozatok. A Nemzeti Gyászpark pontosan olyan, mint a történelmünk, az lenne a hihetetlen és hiteltelen, ha nem így lenne. Tény: a 298-asban is vannak hősök, ártatlan emberek, s a 301-esben is köztörvényesek. Mi a teendő? Többnyire elfogult, s ugyancsak részleges tudásunk alapján újratemetések sorával szelektálni?³⁰

Kádár János³¹ szép vörösmárvány sírja a Fiumei úti temetőben található,³² ahová a vonatkozó rendelet szerint csak kivételes esetben lehet temetkezni, *a sírhelyek a nemzet nagyjainak vannak fenntartva*. Ő csak néhány száz emberből csinált temetetlen holtat,³³ őt tehát dízsírhely illeti meg.

A temető nem történelemlékönyv, nem is az egyéni emlékezet, értékítélet színtere. „Gyilkos és áruló szent földben nem nyughat!” – zengi a Magyar Gárda himnuszát is megalkotó Kárpátia együttes, a hatásos sorokat az „Áldás, békesség”-gel köszöntő református honlap is idézi.³⁴ „Nem nyughat” – de nyugszik. A történelmet kutatni kell, nem megváltoztatni. Mert azt nem lehet. Bécsben van Karl Marx-Hof. Mi már átneveztük volna. Minek?

Elképesztő bátorság kell az eltemetett és a temetetlen holtak temetőbéli erkölcsi szelektálásához. Belőlem ez hiányzik. A halál végzetesen nagy úr, mindnyájunk ura: mindenkinek adassák meg a végtisztesség! Janus Pannoniustól Kádár Jánosig. Különös tekintettel azokra a nagyon feledett temetetlen holtakra, akik a Rákosi-korszak terrorja alatt végeztek ki, s *akiknek még 1989-ben sem jutott egy jelképes koporsó*.

²⁹ Talán. Kb. 2010-ig konszenzus volt a kérdésben, főleg Csapody Tamás cikkei alapján. Mára azonban már Csapody is elbizonytalanodott... A számos cikk idézése helyett egy összefoglaló jellegű: RÉVÉSZ Sándor, „...Égi konok lobogással”, <http://beszelo.c3.hu/cikkek/%E2%80%9Eegi-konok-lobogással%E2%80%9D> (2016. 12. 12.).

³⁰ A jelenlegi megoldás: újravésték az áldozatok nevét tartalmazó márványtáblát, kihagyva a „bűnösöket”, – ez aránylag konszenzusnak örvend. Csak hát: elhallgatásos technika. Egy betű sincs a kényelmetlen igazságról, hogy miért hallgattatik el a holtak mintegy felének a neve...

³¹ Személye a magyar történelmi alakok közül a Medián és Hankiss Elemér 2007 végén végzett felmérése során a 3. legalkalmasabb államférfinak találtatott.

³² A sír ott van, de 2007. májusától a tetem csak deréktól lefele. A többi ismeretlenek elraborták. A hullagyalázókat minden párt, jobbról is, balról is, liberálisnak mondott oldalról is elítélte. Joggal.

³³ Az áldozatokért legalább ennyire felelős a Munkásmozgalmi Panteonban nyugvó Dobi István vagy Münnich Ferenc.

³⁴ <http://www.istentisztelet.net/verstar/dalszovegek/karpatia--1956---2006.html> (2016. 12. 12.).